

AVRUPA BİRLİĞİ VE ALMANYA'NIN BAĞIMSIZLIK SONRASI ORTA ASYA ÜLKELERİNE YÖNELİK POLİTİKALARI

Erol TURAN

Prof. Dr.; Kastamonu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
eturan@kastamonu.edu.tr

Asuman YAPRAK

Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
ayaparak@kastamonu.edu.tr

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya bölgesinde yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bağımsızlıklarını ilan eden bu devletlerle, başta Almanya olmak üzere Avrupa Birliği'ne üye devletler ikili ilişkiler kurma çabasına girmişlerdir. İlerleyen süreçte Almanya Orta Asya'ya yönelik daha etkin bir strateji ve dış politika uygulamaya başlamıştır. Almanya'nın bölgede kendine yer edinme arayışına girmesine sebep olan en önemli faktörlerden biri, enerji (petrol ve doğal gaz) ihtiyacıdır. Bu noktada da Orta Asya bölgesi, zengin enerji kaynakları sebebiyle Almanya ve diğer Avrupa Birliği ülkelerinin öncelikli olarak ilgilendikleri konulardan biri olmuştur. Özellikle ekonomik ve siyasi çıkarları, Almanya ve Avrupa Birliği'nin Orta Asya'da sürekli bir strateji benimsemelerinde etkili olmuştur. Çalışmada, Avrupa Birliği'nin bağımsızlıklarının otuzuncu yılına giren Orta Asya ülkelerine yönelik politikaları çerçevesinde bu birliğin en güçlü ekonomisine sahip olan Almanya'nın Orta Asya ülkelerine yönelik politikaları incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Avrupa Birliği'nin Orta Asya politikaları hakkında genel bilgi verilmiş, bu politikaların tarihsel arka planı ve gelişimi açıklanmıştır. Ardından Avrupa Birliği'nin en güçlü ülkesi olan Almanya'nın Orta Asya'ya yönelik politikaları ve bölge ülkeleriyle söz konusu olan işbirlikleri siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya Ülkeleri, Almanya, Avrupa Birliği.

Abstract

With the dissolution of the Soviet Union, new independent states emerged in the Central Asian region. With these states that declared their independence, the member states of the European Union, especially Germany, tried to establish bilateral relations. In the following process, Germany started to implement a more effective strategy and foreign policy towards Central Asia. One of the most important factors that led Germany to seek a place in the region is its need for energy (oil and natural gas). At this point, the Central Asian region has become one of the issues that Germany and other European Union countries are primarily interested in due to its rich energy resources. In particular, its economic and political interests were influential in the adoption of a continuous strategy by Germany and the European Union in Central Asia. In the study, the policies of Germany, which has the strongest economy of this union, towards Central Asian countries were examined within the framework of the European Union's policies towards the Central Asian countries, which entered the thirtieth year of their independence. In the first part of the study, general information about the Central Asian policies of the European Union is given, and the historical background and development of these policies are explained. Then, the policies of Germany, the most powerful country of the European Union, towards Central Asia and its cooperation with the countries of the region were examined in terms of political, economic and socio-cultural aspects.

Keywords: Central Asian Countries, Germany, European Union.

Giriş

Küresel işbirliklerinin ortaya çıkardığı önemli örgütlenmelerden birisi bölgesel yapılanmalardır. Bölgesel örgütlenmelerin dinamiğini oluşturan bölgeselcilik genel anlamda, coğrafi bölgelerin önemli siyasal ve/veya ikdisadî birimler haline geldiği bir süreçtir. Ancak bölgeselciliğin iki yüzü bulunmaktadır. İlk olarak bölgeselcilik, ülke içinde meydana gelen bir adem-i merkezîyetçilik süreci ve federalizm veya yetki devri bağlamında ulus-altı bir olgudur. Bölgeselciliğin ikinci yüzü, ulus-altı olmanın tersine, ulus-ötesidir. Ulus-ötesi bölgeselcilik dünyanın aynı bölgesindeki ülkeler arasında

bir işbirliği veya bütünleşme sürecini ifade etmektedir. Bu durum bölgeleri kıtalarla özdeşleştirmeye yönelik bir eğilime yol açmıştır ve bu özdeşlik Avrupa Birliği (AB) aracılığıyla Avrupa, Afrika Birliği aracılığıyla Afrika, Amerikan Devletleri Örgütü aracılığıyla Amerika kıtasında bölgesel blok yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu şekilde ortaya çıkan bölgeselcilik ve buna bağlı olarak gelişen bölgesel örgütler ile küreselleşme arasında doğal olarak karmaşık ve kimi zaman çelişkili ilişki de söz konusudur. Bölgesel ticaret blokları, küresel sistem içerisinde hem 'engelleyici bloklar', hem de 'inşa edici bloklar' biçiminde işleyebilmektedirler. İktisadî bölgeselcilik, kimi zaman yoğunlaşan küresel rekabetin etkisiyle, iktisadî ve belki toplumsal yaşamın bozulmasına karşı direnmenin bir aracı olarak özünde savunmacı da olabilmektedir. Bununla birlikte rekabetçi, dürtülerle, sadece korumacı ticaret blokları değil, bölgesel ticaret blokları da harekete geçirilmiştir. Bu durumlarda ülkeler, küresel piyasa güçlerine karşı direnmek için değil ama bunun yerine, daha çok küresel piyasa güçleriyle daha etkin bir şekilde ilişki kurmak için bölgesel bloklar oluşturmuşlardır (Heywood, 2018: 572).

Bölgesel bir yapılanma amacıyla İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde oluşmaya başlayan AB, ortaya çıktığı andan itibaren sürekli kendisini geliştiren ve genişleyen, günümüzde dünyanın en başarılı uluslararası yapılanması olarak, dünya ekonomisinin önemli bir kısmına sahip olmuş (%30) ve günümüzde dünyanın önemli güç merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Ancak, 1946'dan günümüze yoğunlaşan bu ortaklık ve ortaklığa bağlı gelişen bu yapı hızlı ve çizgisel biçimde gelişim göstermemiştir. Elli yılı aşan bir süre içinde kurumsallaşan üç ekonomik ve teknik organizasyondan -Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Topluluğu- bugünkü düzeye erişilmiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 1951 Paris Antlaşması ile kurulmuş ilk ortak örgüt olup, kurucu altı devletin kömür ve çelik üretiminin tümünü elli yıllığına ortak kurallara ve uluslararası bir kuruma teslim etmiştir. 1957 tarihli Roma Antlaşması ile bu birliktelik 12 üyeye ulaşmış ve iktisadi alana taşınarak Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak ikinci

kez perçinlenmiştir. 1986'da imzalanan Tek Avrupa Senedi ile ise birleşik Avrupa'nın misyonu iktisadi alanlara ek olarak sosyal politika, çevre, teknolojik gelişme gibi alanları içine almıştır (Mathieu, 2006: 13-17). Avrupa Birliği'nin bugünkü formel yapısının oluşumunda ise 1992 tarihli Maastricht Antlaşması ve 2009 Lizbon Antlaşmaları önemli birer kırılma noktası niteliğindedir. Topluluğun birliğe dönüştüğü Maastricht Antlaşmasıyla, bütünleşme sürecine iki yeni alanda (içişleri-adalet ve dış politika-ortak güvenlik) işbirliği eklenmiş (Mathieu, 2006: 17), böylece üye ülkeler arasındaki ilişki yeni bir boyut kazanmıştır. Lizbon Antlaşmasıyla ise birliğin bugünkü kurumsal yapısı ve tüzel kişiliği oluşmuştur.

Kurulduğu tarihten itibaren AB'nin, siyasi alanda, özellikle de ortak dış ve güvenlik politikaları üretmede yeterince gelişemediği genel kabul görmektedir. AB'nin Orta Asya ile olan ilişkilerinde de bu durum açık bir biçimde gözlenmektedir. Yani AB'nin Orta Asya'ya yönelik ilgisini gösterecek pek çok çalışma olmasına rağmen, ortak, kapsamlı, etkin bir dış politika geliştirdiği söylenemez (Erdoğan, 2011).

Bu çalışmada, sözü edilen bölgesel örgütlenmelerden biri olan Avrupa Birliği'nin bağımsızlıklarının otuzuncu yılına giren Orta Asya ülkelerine yönelik politikaları çerçevesinde bu yapının lokomotifi konumunda bulunan Almanya'nın Orta Asya'ya yönelik politikaları incelenmiştir. Çalışmada ilk önce Avrupa Birliği'nin Orta Asya politikaları hakkında genel bilgi verilmiş, bu politikaların tarihsel arka planı ve gelişimi açıklanmıştır. Ardından Avrupa Birliği'nin en güçlü ülkesi olan Almanya'nın Orta Asya'ya yönelik politikaları ve bölge ülkeleriyle söz konusu olan işbirlikleri siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan analiz edilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları

Ulusüstü özellik gösteren hükümetler-arası örgütler, üyeleri olan devletler üzerinde belli hukuksal ve siyasal güce sahip olan, üye devletlerin kendi iç yasalarını kısmen geçersiz kılacak düzenlemeler yapabilen, ayrıca üyesi olan devletlere birtakım hak ve ayrıcalıklar

veren yapılarıdır. Bu şekilde ulusüstü özellikler taşıyan örgütlenmeye verilebilecek tek örnek AB'dir. Hem ekonomik hem siyasal hem de güvenlik ve dış politika alanlarında bir bütünleşme olan AB'nin kurumlarından bazılarının aldıkları kararlar -sözgelimi ortak Pazar, ticaret, tarım ve ulaşım gibi- iç hukuk düzenlemelerinin üzerindedir ve hukuksal olarak bağlayıcıdır (Europäische Kommission, 2020: 7-8).

AB, 2020 yılı itibarıyla 27 üye devletten oluşan ekonomik, kültürel ve politik alanlarda birlikteliğini sağlamış ulusüstü bir mekanizmadır. Esasında toprakları üzerinde güvenlik ve refahı büyük oranda sağlayabilmiş bir barış projesidir (Ratzinger, 2005). Birliğin yönetsel mekanizmaları, eşgüdüm ve işbirliği içinde çoğu zaman uzlaşma kültürüyle politika oluşturmaktadır. AB, uluslararası alanda değerli bir para birimine, güçlü bir serbest piyasa ekonomisine ve işleyen bir demokrasiye sahiptir. Tüm üye ülke vatandaşları AB sınırları içerisinde serbest dolaşım, ikamet ve çalışma özgürlüğüne, saygın bir pasaport ve diplomatik korunmaya sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, hak arama yolları gelişmiştir ve kurumsal mekanizmalarla korunmaktadır.

Birliğin kurumsal yapısı oldukça karmaşık ve parçalı bir yapıda olmasına ve zaman zaman karar alma süreçlerinde küçük çaplı krizler yaşanmasına rağmen, işleyen bir ulusüstü organizasyon olarak değerlendirilebilir. Birlik, gerçekleştirdiği ilerlemeye rağmen kimi zamanlar bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Hatta bazı görüşlere göre AB'nin örgütsel başarısızlığı, artık sadece bir zaman sorunu haline gelmiştir. Bu görüşe göre, içindeki tarih, gelenek, dil ve kültür açısından çeşitlilik düzeyi ile AB, hiçbir zaman, ulus-devletin sadakat ve sivil aidiyet duygusu yaratma ya da dünya siyaset sahnesinde etkin biçimde hareket etme yeteneğiyle boy ölçüşemez durumdadır.

Özellikle 2004-2007 dönemi boyunca AB'nin doğuya doğru genişlemesi sürecinden dolayı da itirazlar yükselmiştir. Bu dönemde AB, 15 üyeli bir yapıdan 27 üyeli bir örgüte doğru büyümüştür. Bu dönem genişlemeleri, bazı açılardan AB'nin parlak başarılarıydı,

çünkü bu genişlemeler Orta ve Doğu Avrupa'nın siyasal/iktisadî dönüşümünü destekliyordu ve bir anlamda tamamlıyordu. Ancak ilerleyen genişlemeler, AB'nin 'genişleme' ve 'derinleşme' gündemleri arasında gerginlik yaratmıştır. Daha fazla sayıda devlet ve çıkar grubu, AB politika süreçlerine dahil edildikçe kurumsal ve yönetsel mekanizmalarda karar alımı da daha güç hâle gelmekte ve bir müddet sonra imkânsız hâle geleceği tehdidi yaratmaktadır (Heywood, 2018: 582).

AB kuruluşundan itibaren kültürel-ekonomik-mali işbirliğini, siyasal/sosyal işbirliğini ve buna bağlı olarak kurumsal bütünleşmeyi önceleyen, ancak dış politikada, üye ülkelerin kendi ulusal ve uluslararası çıkarlarına, doğal olarak üyelerin kendi tercihlerine bırakan bir stratejiyi benimsemiştir. Bu durum, özellikle son zamanlarda birliğin aynı zamanda en önemli handikaplarından birisini oluşturmuştur. AB'nin hukuksal, ekonomik ve mali stratejileri ile siyasal stratejileri arasındaki dengesizliği ifade etmek için, ekonomik yönü ile temsil edilen gövdesine 'dev', siyasal yönü ile temsil edilen kafası 'cüce' gibi tuhaf bir yaratık benzetmesi yapılmaktadır. Esasında dünya ekonomisinin %30'a yakınına hükmeden ve dünyanın bu en zengin organizasyonunun özellikle uluslararası güvenlik hususunu, ABD'nin önderliğindeki NATO'ya, dış politika sürecin ise üye ülkelerin kendi çıkarlarına bırakması, uzun süredir eleştirilmektedir (Overhaus, 2016: 167).

Birliğin dış politikadaki bu stratejisi çeşitli zamanlarda krizlere veya parçalı bir politikaya dönüşmüş, bu nedenle ortak dış politika geliştirme çabaları, son zamanlarda daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak bazı üye devletler bu stratejiye sürekli karşı çıkmışlardır. 1987 yılında kabul edilen "Avrupa Tek Senedi" (Single European Act) kararı ile yapılmaya çalışılan dış politikada ortak strateji hususundaki arayışlar, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte oluşan yeni uluslararası sistemin dinamizmiyle güçlenmiştir (Ruhfus, 1987: 143). Bu süreçte 1992 Maastricht Anlaşması ile Birlik açısından ortak bir dış politika belirlenmesi hususunda önemli bir aşama kaydedilmiştir. Bu anlaşmayla birlikte AB, o döneme kadar hiç

olmadığı kadar ortak bir dış politika üretme olanağına kavuşmuştur (Drofa, 2014: 151).

Birliğin Orta Asya politikaları da söz konusu genel dış politik stratejisi ve dış politika yeteneği ile paralel bir görüntü oluşturmuştur. Bu bağlamda farklı girişimler ve ilişkiler olsa da genel itibariyle işlevsel ve doğrusal bir Orta Asya politika stratejisinden söz etmek pek mümkün olmamıştır. Bilhassa enerji kaynakları bakımından dışa bağımlı olan AB için önem arzeden bir bölge olmasına rağmen, uzun bir süre AB'nin Orta Asya politikaları, önemli ölçüde bazı ikili ortaklıklar ve işbirliği anlaşmaları ve "Technical Assistance to CIS" (TACIS-Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım) programı çerçevesinde sınırlı bir şekilde yürütülmüştür (List, 2004: 108).

Birlik, ortak dış politika stratejisi çerçevesinde özellikle 2000'li yıllardan itibaren bölgeye ilgisini artırmıştır. Bu çerçevede Kazakistan'ın başkenti Almatı'da Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı kapsayan ve bu üç ülkeyle ilişkileri yürütmek amacıyla "AB Delegasyonu Ofisi", Türkmenistan ve Özbekistan'a ise "Avrupa Evi" açmıştır (Erdoğan, 2011). Ancak bazı hukuksal, siyasal ve ekonomik çabalarına rağmen, o döneme kadar Orta Asya'da ciddi bir varlık ve etkinlik gösterememiştir. Bunun en başta gelen nedeni, şüphesiz Birliğin ortak dış politikalar geliştirme konusundaki yapısal problemleridir.

AB'nin bölgede kendine yer edinme arayışına girmesine sebep olan en önemli faktörlerden biri, kuşkusuz Birliğin enerjiye -petrol ve doğal gaz- olan ihtiyacıdır. Zira, AB'nin esas enerji sağlayıcısı Rusya'nın 2006 yılında Ukrayna ile yaşadığı anlaşmazlıklar sebebiyle Birlik ülkelerine gaz sevkiyatını durdurması, AB'yi enerji kaynaklarını çeşitlendirme hususunda farklı alternatifler aramaya yöneltmiştir. Bu aşamada da Orta Asya bölge ülkeleri, zengin enerji kaynakları nedeniyle Birliğin ilişki alanına girmiştir. Ayrıca Afganistan'a karşı giriştikleri savaşta Orta Asya ülkelerinin topraklarını kullanmak isteyen Batılı ülkeler, bütün bu hedefleri

doğrultusunda bölge ülkelerini insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve ekonomik olarak serbest piyasaya yöneltme gibi hususlarda da desteklemeye başlamıştır. Kısaca AB, iktisadi ve siyasi çıkarları doğrultusunda Orta Asya'da yeni stratejiler benimsemek ve geliştirmek zorunda kalmıştır (Asma ve Koca, 2021: 2).

AB'nin bölgeye yönelik bu yeni stratejisinin, uzun vadede Orta Asya ülkeleri için daha önemli bir yatırım olarak değerlendirilebilir. Zira demokratik ilkeler ve değerler üzerinden üretilen politikalar, AB'nin kısa-orta vadeli çıkar stratejilerinden daha meşru ve bölge için olumlu getirileri söz konusu olan politikalar olarak kabul görmüştür. Birliğin kapsamlı bir Orta Asya politikası üretmediğine ilişkin yaygın görüşlere rağmen, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının hemen ardından TACIS ve ikili işbirliği anlaşmaları ile başlayan ilişkileri yoğunlaşarak devam etmiştir. Söz konusu bu siyasal süreç, sadece AB'ye bağlı olarak gelişmemiştir. Bölgede AB'den çok daha fazla etkiye sahip olan bölgesel ve küresel aktörler hem politik hem ekonomik değerleri önemli olan ve bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmek ve süreci etkilemek için politikalar geliştirmek durumunda kalmışlardır. Çok sayıda uluslararası kurum, 1991 yılından bu yana Orta Asya ülkelerini finansal ve teknik araçlarla desteklemektedir. Sadece yardım sunmamakta aynı zamanda Orta Asya bölgesinde ekonomik işbirliğini ilerletmeyi amaçlayan programlar giderek daha fazla geliştirilmekte ve teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda dört ana finansman alanı vurgulanabilir: a). Ulaştırma b). Enerji ve su c). Ticaret, d). Çevre, sağlık ve eğitim -Kazak-Alman Üniversitesi- (List, 2004: 107).

2007 yılından itibaren Birlik üyesi ülkelere kabul edilen söz konusu bu yeni strateji ile, Orta Asya'da bölgesel istikrarın sağlanması ve insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi yanı sıra enerji, petrol ve doğal gaz gibi konular başta olmak üzere AB'nin esas çıkarlarına ve temel değerlerine odaklanılmıştır. Ancak geçen süre zarfında bu strateji, hızla değişen bölgesel politik şartlar ve iç karışıklıklar sebebiyle Birliğin bölgedeki

çıkarlarını ve stratejilerini karşılayacak hedeflere ulaşması için yeterli olamamıştır. Bilhassa bölgede terör tehdidinin ortaya çıkması ve Çin'in bu süreçte, Kazakistan'dan geçen "İpek Yolu" projesini başlatmış olması, bu sonucun ortaya çıkmasında en önemli etkeni oluşturmuştur. AB, bölgeye yönelik stratejisini revize etmeye yönelik birkaç girişimden sonra hem kendi çıkarları adına hem de bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmak için daha güçlü yeni bir strateji tasarlamış ve 2019'da yeni bir strateji benimsemiştir. Son dönemde benimsenen bu yeni strateji bölgede güvenlik, istikrar ve kalkınmaya yönelmiştir. Özellikle bölgenin Afganistan'a yakın olması nedeniyle bu ülkede yaşanacak herhangi bir güvenlik sorunu ve istikrarsızlığın Birliğin güvenlik ve istikrarını da olumsuz etkileyeceği tezine dayandırılan bu yeni strateji kapsamında, bölgedeki sınırlı rolünün farkında olan AB, Rusya ve Çin gibi bölgenin ana aktörleriyle iş birliği ve ortaklık politikası benimsemiş ve onlarla jeopolitik rekabet içinde olmamayı tercih etmiştir (Asma ve Koca, 2021: 2).

1991'de bağımsızlıkların ilan edilmesi ile başlayan süreçte AB bölgeyle hep ilgili olsa da Orta Asya stratejisi çerçevesinde Birliğin lokomotifi konumundaki Almanya'nın özel bir yerinin olduğu açıktır. AB Dönem Başkanlığı (Ocak-Haziran 2007) önceliğini "Avrupa'nın güvenlik ve istikrar alanının genişletilmesi" olarak belirleyen ve bunun sağlanabilmesi için Orta Asya ülkeleri, Karadeniz Bölgesi ve Rusya ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gereğini ifade eden Almanya, bu süreçte ilan ettiği "Strateji Belgesi" bölge ile ilgili hedeflerini sürekli canlı tutmuştur (Erdoğan, 2011).

Her geçen gün enerji kaynaklarına ihtiyacı ve bu çerçevede bağımlılığı daha da artan AB, özellikle Çin ve Hindistan'ın enerji piyasasındaki taleplerini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu durum AB'nin bölgeye yönelik yeni stratejiler belirlemesinde, daha aktif politikalar geliştirmesinde önemli bir etken oluşturmuştur. Özellikle Ukrayna deneyiminden ve Rusya'nın enerji tedariği hususundaki tehdit edici tutumundan dolayı artık en önde gelen strateji, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslarda, diğer petrol ve doğal gaz sahibi

lkeler zerindeki hegemonyasını azaltmaya çalışmak olmuştur. Özellikle de petrol ve doğal gazın Avrupa'ya ulaşmasında kullanılacak önemli altyapı çalışmalarına yönelmiş olan AB, bölgeden başlayıp Avrupa gzerghını izleyecek ve Rusya Federasyonu'nun etkisini kıracak yeni ulaşım koridorları projelerine aktif destek vermiştir.

Almanya'nın Orta Asya Stratejisi

Yeni kurulan Orta Asya devletleri ile diplomatik ilişkiler kuran ilk devletlerden biri olan Almanya, AB lkeleri içinde Orta Asya Cumhuriyetleri'nin hepsinde büyükelçiliği bulunan tek devlettir. Almanya, Rusya ve Çin'den sonra bölgenin üçüncü büyük ticaret ortağıdır ve dolayısıyla AB lkeleri arasında Orta Asya politikaları hususunda en çok çaba gösteren ülke olduğu rahatlıkla söylenebilir (Auswrtiges Amt, 2010: 5). Orta Asya, istikrarsızlık ve çatışma alanlarının -Afganistan, Pakistan, İnan gibi- hemen yanı başında olması, köktendinci aşırı uçlara karşı mücadele etmesi ve zengin enerji kaynaklarına sahip olması sebebiyle Almanya için vazgeçilmez bir bölgedir. Bu nedenlerle, Almanya bölge ülkeleriyle her alanda karşılıklı işbirliği ve etkileşimi başından itibaren önemsemiştir.

AB'nin yeni bir Orta Asya politikasının esaslarını belirlemek ve bu konuda bölge ülkelerinin desteğini almak üzere 27-28 Mart 2007 tarihlerinde AB Dönem Başkanı Almanya Dışışleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier başkanlığında Kazakistan'ın başkenti Astana'ya iki günlük bir ziyaret gerçekleştiren AB heyeti, AB ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasında kapsayıcı ve stratejik bir ortaklık için önemli bir adım atmışlardır. İlk kez yapılan Dışışleri Bakanları toplantısına AB Dönem Başkanı Frank Walter Steinmeier'in yanısıra Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan Türkmenistan temsilcileri katılmışlardır. Bu toplantıların düzenli olarak devam etmesi hususunda da 22 Haziran 2007 tarihinde "genişletilmiş siyasal diyalog" başlığı altında bir Strateji Belgesi kabul edilmiştir. Bu ise Almanya'nın jeopolitik açıdan önemli olan bölgede mevcut ve

gelecekteki stratejilerinin temelini oluşturmuştur (Erdoğan, 2011; Auswärtiges Amt, 2010: 3).

Esasında AB'nin Orta Asya bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme çabası değerlendirildiğinde, Almanya'nın AB Dönem Başkanlığı (Ocak-Haziran 2007) son derece önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Almanya, dönem başkanlığı için önceliklerini sıralarken, "Avrupa'nın güvenlik ve istikrar alanının genişletilmesi" hedefini birinci sıraya yerleştirmiş ve bunun sağlanabilmesi için de özellikle Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi gereği üzerinde ısrarla durmuş, bölgenin uzun vadeli iç ve dış istikrarı ve kalkınmasını amaç haline getirmiştir (Auswärtiges Amt, 2010: 3). Almanya'nın Orta Asya'ya ilgisinde enerji kaynakları kadar özellikle Kazakistan'da yaşayan, sayıları 200 bine yakın Alman yerleşimcinin payı büyüktür. Ayrıca Alman firmalar, Orta Asya'da enerji kaynaklarından daha fazla otomobil, inşaat, tarım, eğitim, yapı malzemeleri endüstrisi, ticaret, mal ve hizmetler, otomotiv mühendisliği, yiyecek ve içecek endüstrisi ve tekstil endüstrisi, Goethe Enstitüsü, Kazak-Alman Üniversitesi gibi pek çok sektörde faaliyette bulunmaktadırlar (Auswärtiges Amt, 2010: 5-11).

Almanya'nın Orta Asya stratejisi temel olarak üç temel üzerinde gelişmiştir: (1) Öncelikle Orta Asya, özellikle son genişleme dalgası sonrası, AB sınırlarına daha da yakınlaşmış bir bölge olarak, Birlik üyesi ülkelerin etrafında sorun üretme potansiyeline sahip olması sebebiyle önemlidir. Dolayısıyla bu bölgenin istikrar, güvenlik, demokrasi ve refah alanına dönüştürülmesi, AB'nin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Orta Asya, istikrarsızlık ve çatışma alanlarının -Afganistan, Pakistan, İran gibi- hemen yanı başında olması, köktendinci aşırı uçların tutunmak istedikleri bir alan olması ve zengin enerji kaynaklarına sahip olması sebebiyle Avrupa için vazgeçilmezdir. (2) Orta Asya ile ilişkilerin ikinci önemli boyutu, bölge ülkeleri ile Almanya arasındaki ekonomik ilişkilerdir. Bu ilişkiler geleceğe yatırım yapma hevesinde olan Alman veya AB üye ülkelerinin yatırımcıları için güvenli ortamlar oluşturması bakımından önem taşımaktadır. (3) Diğer bir husus ise, AB'nin enerji

arzu güvenliği açısından bölgenin oynayabileceği roldür. Özellikle Rusya'nın Ukrayna ve Beyaz Rusya ile yaşadığı enerji krizleri sonrası, AB ülkelerine olan enerji arzının sekteye uğraması, yine AB'nin Rusya ile yaşadığı problemler, AB'yi, enerji arzının "enerjinin geliş ülkesi" ve "güzergâh" bakımından çeşitlendirilmesi konusunda ek tedbirler almaya zorlamıştır (Erdoğan, 2011).

Almanya, Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde ilk başlarda bölgesel yaklaşım stratejisini uygulamıştır. Bu stratejiye göre bölgedeki bütün ülkelere karşı eşit seviyede yakın veya uzak durarak ve bu ülkelere karşı aynı politika veya stratejilerin uygulanması amaçlanmıştır. Bu stratejiyi destekleyici nitelikte 2000'li yılların başlarında Almanya tarafından küreselleşme ve buna bağlı olarak bölgeselcilik yaklaşımları çerçevesinde "Azerbaycan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan ile Ekonomik İşbirliği" adı altında çeşitli konferanslar düzenlenmiştir (Kraa, 2007: 26-30; Von Gumpfenberg, 2002 :17-19). Bu konferanslar neticesinde kurulan yeni bağlantılar ve işbirlikleri, özellikle ekonomik işbirliklerinin artmasını ve karşılıklı bağımlılığın güçlenmesini ve gelişmesini sağlamıştır.

Almanya Orta Asya ülkeleriyle ilgili bölgesel stratejilerini günümüzde büyük ölçüde değiştirmiştir. Çünkü artık bölgedeki ülkelerin temel yapıları ve sorunları çeşitlenmiştir. Benzer şekilde bu ülkelerin iç yapıları, kalkınma seviyeleri ve çıkar ve beklentileri ve ayrıca öncelikleri farklılaşmıştır. Geçen yaklaşık otuz yıllık süreçte bu ülkeler birbirlerinden farklı politikalar izlemiş, farklı seviyelerde gelişim sağlamışlardır. Bu ülkelerin ekonomide piyasa koşullarına geçişleri, toplumlarının ve devlet mekanizmalarının demokratikleşmesi ve ekonomik liberalleşmeleri farklı yöntemlerle ve farklı gelişme hızıyla söz konusu olmuştur. Dolayısıyla artık son dönemde bu ülkeler farklı siyasal ve ekonomik modellerin uygulandığı yapılar haline dönüşmüşlerdir. Doğal olarak devletin ekonomik sistem içindeki rollerinde de farklılıklar söz konusudur. En önemli farklılar, ekonomik işleyişe bağlı olarak bankacılık, finans ve sermaye sektörlerindeki çeşitliliklerdir. Bu sebeplerden dolayı Almanya'nın

ilk başlardaki bölgesel stratejik yaklaşımı büyük ölçüde değişerek bölgedeki her ülkeye karşı farklı politikalara izleme ve özellikle ekonomik ve ticari alanlarda her ülke için ayrı stratejilerin uygulanması yöntemine dönüşmüştür (Klennert, 2015: 30-58).

Tablo 1'de Almanya'nın bağımsızlıklarından itibaren bölge ülkeleriyle karşılıklı ilişkiler kurma çabası ve bu ülkelerin küreselleşen dünyaya entegre olmalarına yönelik stratejilerinde söz konusu olan faktörler SWOT analizi yöntemiyle kategorize edilmiştir.

Tablo 1. *Almanya'nın Orta Asya Stratejisine Yönelik SWOT Analizi*

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
1. Almanya, AB'nin Orta Asya stratejisinin yönünün ve gelişimini etkileyebilecek en güçlü ülkesidir ve hatta AB'nin ekonomik lokomotifidir.	1. AB'nin kurumsal ve güçsüzlükleri / AB'nin dış güvenlik politikalarında ortak hareket edememe
2. AB'ye ait üye devletlerden sonra öncelikli partnerler: Rusya, Çin ve Avrupa'ya yönünün çevirmiş Orta Asya ülkeleri	2. Orta Asya bölgesinde Rusya ve Çin gibi AB'nin en güçlü rakiplerinin varlığı. Bu ülkelere Orta Asya'nın stratejik olarak önemli bir bölge olarak kabul edilmesi
3. Orta Asya ülkelerinin, teknolojik gelişmeden bölgesel entegrasyona kadar çeşitli alanlarda AB ve Almanya'nın deneyimlerini benimseme konusundaki istekliliği	3. Avrupa'nın Orta Asya'ya coğrafi uzaklığı
4. Almanya ve Avrupa Birliği'nin Orta Asya bölgesinde, bölgesel programların ve projelerin uygulanmasında uzun süreli deneyimle desteklenen olumlu imajları	4. Başta Almanya olmak üzere AB ülkelerinin Orta Asya ülkeleri sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerindeki farklılık
5. İlişkilerin artmasıyla birlikte ivme kazanan bölgesel entegrasyon ve Avrupa Birliği ve Almanya'nın bölgeye yönelik ekonomik ve siyasal teşvikleri	5. Orta Asya ülkelerinin siyasi, ekonomik ve hukuk sistemlerinde yapısal sorunların varlığı ile birlikte yüksek düzeyde yolsuzluk, iş güvenliğinin olmaması; Almanya-Orta Asya ülkelerinin ekonomik ilişkilerinin yoğunlaşmasını engelleyen zihniyet farklılıkları

6. Orta Asya bölgesinde yerleşmiş olan Alman azınlıkların diaspora etkisi	6- Bazı olumlu değişimlerle birlikte Almanya ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret ve yatırım seviyesinin düşüklüğüne sebep olan kültürel ve siyasi-diplomatik ilişkiler eğilimi
Fırsatlar	Tehditler
1. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı projesinin uygulanması, yani bu proje çerçevesinde eşit ortaklığa tabi olarak Almanya ve AB'nin Orta Asya üzerinden Doğu Asya ülkelerinin pazarlarına erişiminin sağlanması	1. Siyasi istikrarsızlık, sosyal huzursuzluk, terörist, ayrılıkçı tehditler, devletler arası çatışmaların tırmanması (su sorunu, devletler arası toprak anlaşmazlıkları vb.) nedeniyle bölgenin istikrarsızlaşması ve bunun sonucunda Alman ve Avrupa şirketleri ve yatırımları için riskler
2. Hazar Denizi'nin yasal statüsünün 2018'e kadar belirlenmesi ve Türkmenistan'dan AB'ye Trans-Hazar boru hatları yoluyla gaz taşıma fırsatları (AB ve Almanya ile bölge arasındaki gaz tedarik güzergahlarının çeşitlendirilmesi)	2. Almanya ve AB'nin sorunlarının derinleşmesi, yani göç krizi, Brexit sonuçları, ekonomik durgunluk ve bunun sonucunda Orta Asya da dahil olmak üzere ikincil öneme sahip bölgelerde faaliyetlerin azalması
3. 2019'da Orta Asya bölgesi için Yeni AB Stratejisinin kabulü	3. Rusya ve Çin'in bölgeye olan yoğun ilgisi ve bölge ülkeleriyle kurdukları yakın işbirlikleri
4. Orta Asya'nın, Almanya'nın yeni dış politikasını ve AB'nin dünyadaki yeni jeopolitik rolünü test etmek için iyi bir sıçrama tahtası olması	4. Bölge ülkelerinin modern dünyaya entegrasyonlarını geciktiren/engellenen otoriter rejimleri

Kaynak: Kassenova, B. B. vd. (2020). "European Context of Regional German Policy in Central Asia", *Journal of Comparative Politics*, 13 (2), 43-64'ten uyarlanmıştır.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve hemen ardından Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle AB ve özellikle Almanya'nın Orta Asya politikası, bu ülkelerin gelişiminde etkin bir rol oynamak ve bu bölgeye yönelik özellikle enerji başta olmak üzere çıkarlarını gözetmeye yönelik stratejileri hayata geçirmek şeklinde olmuştur. Almanya'nın Orta Asya bölgesine yönelik stratejilerinin ve bu

stratejilere bağlı olarak oluşan politikalarında etkin olan ana hedefler şu şekilde belirlenebilir:

(1) *Küresel nedenler:* Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra oluşan yeni dünya düzeninde küresel rekabetin artmasıyla gelişmiş sanayi ülkelerinin yeni pazarlar bulma ihtiyacı iyice önemli hale gelmiştir. Almanya'nın sanayi ve ticaret sektörleri için Orta Asya değerlendirilmesi gereken önemli pazarlardan birini oluşturmuştur. Bu bölgenin zengin yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları -özellikle enerji alanı- Almanya için bu bölgeye yönelik işbirlikleri ve stratejilerin belirlenmesinin esasını oluşturmuştur.

(2) *Siyasal nedenler:* Almanya dünya siyasetine yön veren güçlü bir ülke olarak Orta Asya ülkelerinde demokrasinin gelişimine, bu bölgenin serbest piyasa ekonomisine adaptasyonuna ve liberalleşmesine katkı sağlamak amacıyla, bölgede hem ekonomik hem siyasal istikrarın sağlanmasını amaçlamış ve bu yönlü politikalar geliştirerek çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

(3) *Sosyo-kültürel ve demografik nedenler:* Almanya özellikle Kazakistan'da yaşayan Alman azınlığın Almanya'ya toplu göçünü engellemek ve bunun için bu bölgedeki Almanların halihazırda yaşadıkları yerlerde ekonomik ve sosyo-kültürel durumlarının iyileştirilmesi ve her alanda desteklenmesi yönünde hareket etmiştir (EEAS, 2020).

(4) *İktisadi nedenler:* Almanya özellikle güçlü sanayisinin ihtiyacı olan enerjinin büyük bir kısmını dışardan sağlamak zorundadır. Orta Asya bölgesinin zengin ve hatta bazı alanlar için el değmemiş doğalgaz, petrol ve yeraltı madenleri Alman sanayisi için önem arz etmektedir. Bu çerçevede bu ülkelerin hem AB hem Alman ekonomisiyle entegrasyonlarını sağlamak, karşılıklı işbirliklerini artırmak Almanya için yeni dönemde öncelikli politikalarından birini oluşturmuştur.

(5) *Güvenlik ile ilgili nedenler:* Orta Asya bölgesinin jeopolitik konumu ve durumu Almanya'nın bu bölgeye ilgisini yoğunlaştıran sebeplerden bir diğerini oluşturmaktadır. Zira, bu bölgenin

Afganistan, Pakistan ve İran'a yakınlığı ve bu ülkelerde söz konusu olan köktendinci hareketlerin bu bölgeye yayılması gelişmiş dünya ülkeleri için önemli bir sorun teşkil edecektir. Çin ve Rusya'nın bölgeye yönelik politikaları da başta Almanya olmak üzere AB'nin bu bölgeyle ilgili ciddi politikalar üretmek zorunda bırakmıştır (Atamkulov, 2019).

Tarihsel süreç bakımından değerlendirilecek olunursa, son yıllarda Almanya'nın ve diğer AB üyelerinin Orta Asya ülkeleri ile özellikle ekonomik işbirliklerinin arttığını söylemek mümkündür. 2019 yılında, Almanya'nın Orta Asya ülkeleriyle olan ticareti yaklaşık olarak 5 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir (Trade between Germany and Central Asian Countries, 2019). AB ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret cirosu ise 2019 yılında yaklaşık olarak 26,5 milyar Euro olmuştur (Sarukhanyan, 2019). AB, Orta Asya ile birincil ticaret ortağıdır (Die deutsche Wirtschaftspolitik in Zentralasien, 2019).

Bölgedeki Alman ve buna bağlı olarak AB dış politikasının temel amacı, bölgeyi kendi etki alanlarına dahil etmek yönünde olmuştur. Genel olarak AB, bölgedeki varlığını son zamanlarda genişletmeye çalışmaktadır. Orta Asya, AB'nin uluslararası ilişkilerdeki statüsünü korumak için belirli bir düzeyde mevcudiyet sağlaması gereken platformlardan biri olarak algılanmaktadır. Bölge aynı zamanda potansiyel bir enerji ithalatı kaynağı ve Avrupa imajının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan kalkınma yardımı projelerinin alıcısıdır. Bu nedenle, AB'nin bölgesel süreçlere katılımı, büyük olasılıkla, AB'nin kendisini hâlihazırda kurmuş olduğu, diğer aktörlere göre avantajlara sahip olduğu alanlara ve ayrıca bölgesel işbirliği potansiyelini gerçekleştirmede Orta Asya ülkelerine yardım sağlama girişimlerine odaklanmaktadır (Sarukhanyan, 2019). Ayrıca bu bölgedeki Alman politikası, diğer Avrupa devletlerinden farklı olarak, Orta Asya ülkelerindeki Alman diasporasının varlığından büyük ölçüde etkilenmektedir (Federal Foreign Office, 2019).

Bugün Orta Asya, uluslararası ilişkilerde Rusya ve ABD'nin yanı sıra Çin ve AB'yi de içeren diğer etkili aktörlerle birlikte küresel

rekabetin en önemli alanlarından biri haline gelmiştir (Tsvyk, 2014: 71). Dolayısıyla AB ve Almanya'nın Orta Asya'daki bölgesel politikası gittikçe yoğunlaşmakta ve uzun vadelidir. Almanya ve AB'nin Orta Asya ile ilişkileri, mevcut zorluklara (coğrafi uzaklık, bölgedeki büyük güçlerin mücadelesi, bürokrasi, siyasi ve iş kültüründeki farklılıklar, bölge ülkelerinin zayıf modernizasyonu, politik istikrarsızlar) rağmen yoğunlaşarak devam etmektedir.

Kaynakça

- Asma, Y. ve Koca, M. E. (2021). "Avrupa'nın Orta Asya Stratejisi", (Rapor/Analiz), İNSAMER.
- Atamkulov, B. (2019). *The new EU Strategy for Central Asia will open vast horizons of cooperation with the European Union in a regional format*, Available at <http://www.mfa.gov.kz/en/brussels/content-view/batamkulov-novaa-strategia-espo-centralnoj-azii-otkroet-obsirnye-gorizonty-sotrudnicestva-s-evropejskimsouzom-v-regionalnom-formate-5>, [22.08.2021].
- Auswärtiges Amt (2010). *Deutschland und Zentralasien*. Berlin: Auswärtiges Amt.
- Die deutsche Wirtschaftspolitik in Zentralasien: Herausforderungen und Perspektiven (2018). Available at <https://zentralasien.ahk.de>, [23.08.2021].
- Drofa, A. (2014). *Strategische Partnerschaft zwischen der Europäischen Union und der Russischen Föderation im Wandel von Normativität zu Pragmatismus*. Doctoral Dissertation, Philosophische Fakultät der Rheinisch-Westfälischen Technischen Hochschule Aachen.
- Erdoğan, M. (2011). *Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Europäische Kommission (2020). *Die Europäische Union: Was Sie Ist und Was Sie Tut*. Luxemburg: Europäische Union.
- European External Action Service (EEAS) (2020). "Kazakhstan and the EU" Available at https://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan_en/1367/Kazakhstan%20and%20the%20EU, [23.08.2021].
- Federal Foreign Office (2021). *Germany and Kazakhstan: Bilateral Relations* Available at <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/kazakhstan/218898>, [21.08.2021].

- Heywood, A. (2018). *Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- Kassenova, B. B. vd. (2020). "European Context of Regional German Policy in Central Asia", *Journal of Comparative Politics*, 13 (2), 43-64.
- Klinnert, A. (2015). *Die Politik Deutschlands gegenüber Zentralasien (Vol. 19)*. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam.
- Kraa, D. (2007). *Stabilität und Demokratie in Zentralasien: eine Strategie der Europäisch-Zentralasiatischen Zusammenarbeit*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- List, D. (2004). *Regionale Kooperationen in Zentralasien. Hindernisse und Möglichkeiten*. Doctoral Dissertation, Fakultät für Politikwissenschaft der Justus-Liebig-Universität Giessen.
- Mathieu, J. L. (2006). *Avrupa Birliği*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Overhaus, M. (2016). "Indispensable, Again –Die Rolle der USA in der Europäischen Sicherheitspolitik", *Europa und die neue Weltunordnung Analysen und Positionen zur Europäischen Außen- und Sicherheitspolitik*. Berlin: Heinrich-Böll-Stiftung.
- Ratzinger, J. (2005). *Avrupa - Dayandığı Düşüncelerin Dünü ve Bugünü*, (çev. N.U. Dalay), İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.
- Ruhfus, J. (1987). Europapolitik im Vorfeld der Deutschen Präsidentschaft. *Integration*, 10(4), 143-150.
- Sarukhanyan, Y. (2019). *European Union's Policy in Central Asia: Does Brussels Want to Increase its Presence in the Region?* Available at <https://cabar.asia/en/kazakhstan>, [23.08.2021].
- Trade between Germany and Central Asian Countries (2019). Available at <https://zentralasien.ahk.de>, [22.08.2021].
- Tsvyk, A. (2014). "China and Germany in modern international relations (on the example of the Central Asian Region)", *RUDN University Bulletin*, (1), 70–76.
- Von Gumpfenberg, M. C. (2002). *Deutsches und Europäisches Engagement in Zentralasien: ein Beitrag zur Stabilisierung der Region?* Sankt Augustin: Konrad-Adenauer-Stiftung.